Συγκριτική Παιδαγωγική και ο «άνθρωπος - πολίτης»: προς μια «*Ετεροπαιδαγωγική*» προσέγγιση

Πέλλα Καλογιαννάκη*

Περιληψη

Στην παρούσα μελέτη η Συγκριτική Παιδαγωγική (ΣΠ) συνδέεται με τις σύγχρονες προκλήσεις της τρέχουσας κοινωνικοπολιτισμικής και εκπαιδευτικής συγκυρίας. Ειδικότερα, συνδέεται με ζητήματα πολιτικής κοινωνικοποίησης και ετερότητας, με έμφαση στον ρόλο που η ΣΠ μπορεί να διαδραματίσει για τη δημιουργία του «ανθρώπου - πολίτη». Επιδίωξή μας είναι να προσεγγίσουμε τη ΣΠ ως «Ετεροπαιδαγωγική» προσέγγιση που θεωρούμε ότι θα μπορούσε να συμβάλλει στην εκ νέου ερμηνευτική προσέγγιση των σύγχρονων προκλήσεων και εξελίξεων στο πεδίο της εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτό ουσιαστικά η ΣΠ καλείται να καταθέτει την πρότασή της για την ανασυγκρότηση της εκπαίδευσης με βασικό γνώμονα την ανάδειξη του «ανθρώπου - πολίτη». Προς την κατεύθυνση αυτή τίθεται η πρόκληση για την ανάδειξη της ΣΠ σε «Ετεροπαιδαγωγική» ώστε να «ξανασκεφτούμε» τις αρχές που διέπουν την εκπαίδευση, επαναπροσδιορίζοντας τους σκοπούς και τους στόχους της και να αναδείξουμε τον «άνθρωπο - πολίτη» από τον οποίο έχει τόση ανάγκη η κοινωνία και η εκπαίδευση στον 21ο αιώνα.

Λέξεις κλειδιά: Συγκριτική Παιδαγωγική, Ετεροπαιδαγωγική, άνθρωπος - πολίτης

1. Εισαγωγικά

Οι σύγχρονες εξελίξεις στο πεδίο της κοινωνίας, της πολιτικής, του πολιτισμού, της οικονομίας και της εκπαίδευσης αναδεικνύουν μια πολυδιάστατη και συνεχώς μεταβαλλόμενη κατάσταση στον 21ο αιώνα. Οι τρέ-

* Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης. Email: pkalogian@uoc.gr

χουσες κοινωνικές και λοιπές αλλαγές έχουν οδηγήσει την εκπαίδευση σε ένα σταυροδρόμι, καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της. Στο πλαίσιο αυτής της πρόκλησης η Συγκριτική Παιδαγωγική καλείται να καταθέτει την πρότασή της για την ανασυγκρότηση της εκπαίδευσης με βασικό γνώμονα την ανάδειξη του «ανθρώπου - πολίτη». Προς την κατεύθυνση αυτή, όπως θα συζητήσουμε, τίθεται η πρόκληση για την ανάδειξη της Συγκριτικής Παιδαγωγικής σε «Ετεροπαιδαγωγική» (Καλογιαννάκη, 2020β). Η τελευταία θεωρούμε ότι είναι σε θέση να προσφέρει το έναυσμα να «ξανασκεφτούμε» τις αρχές που διέπουν την εκπαίδευση, επαναπροσδιορίζοντας τους σκοπούς και τους επιμέρους στόχους της. Η αναθεώρηση, με άλλα λόγια, της έρευνας και της διδασκαλίας στον 21ο αιώνα καθίσταται πλέον επιτακτική ανάγκη, στην εκπλήρωση της οποίας η Συγκριτική Παιδαγωγική ως «Ετεροπαιδαγωγική» αναμένεται να συνδράμει με ουσιαστικό τρόπο.

Στην παρούσα μελέτη επιχειρούμε, λοιπόν, να συνδέσουμε τη Συγκριτική Παιδαγωγική με τις απαιτήσεις της τρέχουσας κοινωνικοπολιτισμικής και εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Ειδικότερα, επιδιώκουμε να συνδέσουμε τη Συγκριτική Παιδαγωγική με ζητήματα πολιτικής κοινωνικοποίησης και ετερότητας, δίνοντας έμφαση στον ρόλο που αυτή μπορεί να διαδραματίσει σχετικά με τη δημιουργία του αποκαλούμενου «ανθρώπου - πολίτη». Μέσα από τη διερεύνηση του όλου προβληματισμού (Καλογιαννάκη, 2004), κύρια επιδίωξή μας είναι να καταστήσουμε ορατή τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε τη Συγκριτική Παιδαγωγική ως «Ετεροπαιδαγωγική»· μια προσέγγιση, που όπως θα συζητήσουμε, είναι σε θέση να συμβάλλει στην εκ νέου ερμηνευτική προσέγγιση των σύγχρονων προκλήσεων και εξελίξεων στο πεδίο της εκπαίδευσης.

2. Πολιτική κοινωνικοποίηση: θεωρητικές αποσαφηνίσεις και προκλήσεις

Μια γενικότερη θεώρηση αναφορικά με τον ρόλο του σχολείου –και όχι μόνο– στην πολιτική κοινωνικοποίηση του ατόμου στη σύγχρονη εποχή (Γκίβαλος, 2005), θεωρούμε ότι θα μπορούσε να συμπεριλάβει ζητήματα που σχετίζονται με τους ακόλουθους προβληματισμούς:

- Την αναζήτηση των χαρακτηριστικών του σύγχρονου πολίτη: Ποιος είναι ή ποιος θα πρέπει να είναι ο πολίτης του 21ου αιώνα;
- Την επιλογή και την κριτική προσέγγιση των γνώσεων εκείνων που

ενδεχομένως θα είχαν αξία για τον σημερινό πολίτη: Ποιες είναι αυτές οι γνώσεις; Ποιος, πώς και γιατί θα τις επιλέξει; Σε ποιους/ποιές απευθύνεται;

- Την ενσωμάτωση του πολίτη στο εκάστοτε τοπικό ή εθνικό συγκείμενο σε συνδυασμό με την παράλληλη δράση του στο ευρύτερο ευρωπαϊκό και οικουμενικό πλαίσιο: Πώς, από ποιον και με ποιο σκοπό διαμορφώνεται αυτός ο πολίτης; Ποια είναι εκείνα τα προβλήματα και διλήμματα που προτάσσονται στα πλαίσια αυτής της διαμόρφωσης;

Είναι γεγονός ότι η συζήτηση γύρω από κοινωνικές αλλαγές, προγράμματα, μεταρρυθμίσεις και πολιτικές σε συνάρτηση με τον ρόλο του σχολείου ως προς την πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων, αναδεικνύει την ανάγκη για την προώθηση μιας πολιτικής κοινωνικοποίησης που χαρακτηρίζεται ολοένα και περισσότερο από συνθετότητα, διαφορετικότητα, πολυπλοκότητα, ετερογένεια αλλά και αβεβαιότητα. Θεωρούμε ότι μέσα στο πλαίσιο αυτό το σχολείο σε συνεργασία με την οικογένεια και άλλους φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης οφείλει αλλά και θα μπορούσε να συμβάλλει στην ανάπτυξη τόσο της εθνικής όσο και της οικουμενικής συνείδησης από πλευράς μαθητή - μελλοντικού πολίτη. Ο τελευταίος αναμένεται ότι θα είναι σε θέση, μεταξύ άλλων, να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες, να συμμετέχει ενεργά σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων, να είναι υπεύθυνος και ευαισθητοποιημένος απέναντι σε εθνικές και οικουμενικές αξίες και να ενδιαφέρεται για την ανάδειξη και επίλυση των σύγχρονων κοινωνικών προβλημάτων. Προς την κατεύθυνση αυτή διευρύνεται το πλαίσιο για την εδραίωση των κοινωνιών εκείνων, όπου οι πολίτες θα μπορούν να γνωρίζουν, να συμμετέχουν, να αποφασίζουν, να ασκούν κριτική, να δρουν ακτιβιστικά, να είναι αποτελεσματικοί και να παρεμβαίνουν στα δρώμενα που τους περιβάλλουν.

Για την επίτευξη των παραπάνω θεωρούμε σημαντικό να αναδειχθούν με τη βοήθεια της Συγκριτικής Παιδαγωγικής εκείνοι οι θεωρητικοί προβληματισμοί καθώς και οι αντίστοιχες ερμηνευτικές προσεγγίσεις περί πολιτικής κοινωνικοποίησης του σύγχρονου ατόμου· μιας πολιτικής κοινωνικοποίησης, η οποία επιτυγχάνεται τόσο στο εσωτερικό του σχολείου όσο στο ευρύτερο πλαίσιό του (μικρο-/μακροεπίπεδο). Αρκεί, για παράδειγμα, κάποιος να αναλογιστεί τους ποικίλους φορείς και τα αντίστοιχα πεδία κοινωνικοποίησης (π.χ. οικογένεια, σχολείο, ΜΜΜ, ομάδες συνομηλίκων, νέες τεχνολογίες, τέχνη), οι οποίοι μπορεί μεν να εντοπίζονται εκτός σχολικού περιβάλλοντος, αλλά βρίσκονται σε άμεση επαφή και σχέση μαζί του. Σε κάθε περίπτωση, η σχετική διεπιστημονική

συζήτηση που η Συγκριτική Παιδαγωγική αναμένεται να προτάξει, οφείλει να εστιαστεί, μεταξύ άλλων, σε θέματα αναφορικά με τη διαμόρφωση μιας κοινωνικο-πολιτικής ταυτότητας των μαθητών και των μαθητριών, αναδεικνύοντας σημαντικές παραμέτρους της πολιτικής τους κοινωνικοποίησης αλλά και γενικότερα της κοινωνικοποίησής τους.

Ιδιαίτερα δε σε ό,τι αφορά τον ρόλο του σχολείου, η πολιτική κοινωνικοποίηση κρίνεται σκόπιμο να μελετηθεί σε συνάρτηση με διάφορους σχολικούς αλλά και εξωσχολικούς μηχανισμούς. Ιδιαίτερη έμφαση προτείνεται να δοθεί σε ζητήματα που συνδέονται με την αναθεώρηση των αναλυτικών προγραμμάτων –ιδιαίτερα δε εκείνων των γνωστικών αντικειμένων που σχετίζονται άμεσα με την πολιτική και κοινωνική αγωγή των μαθητών–, την εισαγωγή κατάλληλων διδακτικών ενοτήτων που θα προάγουν θεμελιώδη στοιχεία γύρω από την απόκτηση «πολιτικής παιδείας» από τους μαθητές, καθώς και την ανάλογη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών πάνω σε θέματα πολιτικής αγωγής. Κύριο, άλλωστε, ζητούμενο είναι οι μαθητές, οι εκπαιδευτικοί, καθώς και οι υπόλοιποι εμπλεκόμενοι φορείς να συνειδητοποιήσουν τον σημαντικό ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν σχετικά με τη διάπλαση του δημοκρατικού πολίτη στον 21ου αιώνα, στο πλαίσιο μιας κριτικής, ριζοσπαστικής παιδαγωγικής.

Στο παραπάνω πλαίσιο θα μπορούσε κάποιος να τονίσει ότι στις μέρες μας η πολιτική κοινωνικοποίηση, οφείλει να συνδεθεί με μια εκπαίδευση που θα εμπνέεται από τη λεγόμενη «Κριτική Παιδαγωγική» (Καλογιαννάκη, 2020α). Η τελευταία προωθεί την ανάπτυξη τόσο του εθνικού όσο και του οικουμενικού πολίτη, ο οποίος θα συμμετέχει στα κοινά, θα αποφασίζει δυναμικά και συνεργατικά, θα εκφράζει ελεύθερα και τεκμηριωμένα την άποψή του, θα σέβεται τον δημοκρατικό διάλογο, θα επιδιώκει να συνεργάζεται με τους άλλους και θα ευαισθητοποιείται κριτικά / ακτιβιστικά απέναντι στις τρέχουσες προκλήσεις της γύρω του πραγματικότητας, επιδιώκοντας μάλιστα την ανασυγκρότησή της στον δρόμο για ένα καλύτερο αύριο. Με αυτήν την προοπτική, προβάλλει έντονα και η ανάγκη για αναγνώριση της πολιτιστικής ταυτότητας του σύγχρονου πολίτη· ενός πολίτη, ο οποίος έχει αντίληψη για τα κάθε είδους δικαιώματά του (π.χ. γλωσσικά, θρησκευτικά, πολιτικά), τα διεκδικεί με δημοκρατικό τρόπο και συμβιώνει με τους άλλους, έχοντας επίγνωση ότι οι ανάγκες και οι ελπίδες του μπορεί να είναι διαφορετικές από τους υπόλοιπους συνανθρώπους του. Ουσιαστικά, υποστηρίζουμε ότι η πολιτική κοινωνικοποίηση ανάγεται σε ουσιώδες ζήτημα για τη συγκρότηση μιας σημαντικής σχέσης· της σχέσης μεταξύ του «εγώ» με τον «άλλο», τον

«έτερο». Εδώ η προτεινόμενη «ετεροπαιδαγωγική» προσέγγιση θα μπορούσε να θεωρηθεί σημαντική στην ανάδειξη και προώθηση του παραπάνω προβληματισμού (Αναστασιάδης, 2011).

Στις μέρες μας, επομένως, αξιοσημείωτο σημείο του ευρύτερου διαλόγου για το σχολείο και την παρεχόμενη από αυτό εκπαίδευση αναμένεται να είναι η επικέντρωση στην ανάδειξη του «ανθρώπου - πολίτη» και της συνδιαλλαγής του τελευταίου με ζητήματα ετερότητας. Στο πλαίσιο αυτό τονίζεται μάλιστα η προσοχή που αναμένεται να δοθεί σε εκείνες τις δυσκολίες που εντοπίζονται στο σχολικό αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον· δυσκολίες, οι οποίες σχετίζονται με τη διαφορετικότητα, την πολυπολοκότητα, την πολυπολιτισμικότητα και την ετερογένεια στον 21ο αιώνα, αναδεικνύονταν την ανάγκη για την κατανόηση και ερμηνεία τους.

3. Η ανάδειξη του «ανθρώπου - πολίτη» στο πλαίσιο του σύγχρονου σχολείου

Προς αυτή την κατεύθυνση ποικίλες αλλαγές, προσανατολισμοί και προσδοκίες συνοδεύουν τη συζήτηση για τον «άνθρωπο - πολίτη» και τον ρόλο που η εκπαίδευση είναι σε θέση να διαδραματίσει για την ανάδειξή του. Η έννοια μάλιστα του «ανθρώπου - πολίτη» αποκτά ποικίλες οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές διαστάσεις, αποτελώντας έτσι μία ουσιαστική πρόκληση ως προς τον τρόπο υλοποίησής της για τη σύγχρονη εκπαίδευση αλλά και την ευρύτερη κοινωνία (Καζαμίας, 2016). Πιο συγκεκριμένα, τονίζεται ιδιαίτερα στις μέρες μας η ανάγκη να διαμορφώσουν οι νέοι την «πολιτιστική ταυτότητά» τους, κατανοώντας την αξία του πολιτισμού και συμβάλλοντας οι ίδιοι στην προώθηση των αρχών της δημοκρατίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και της ενίσχυσης της πολιτιστικής και γλωσσικής πολυμορφίας. Κύριο ζητούμενο είναι η διεύρυνση από πλευράς τους των ιστορικών, πολιτιστικών, οικονομικών και κοινωνικών γνώσεων, αντιλήψεων, στάσεων, συμπεριφορών και αξιών τους. Στο πλαίσιο της επιδιωκόμενης αυτής διεύρυνσης τα καίρια προτάγματα που προβάλλονται είναι, μεταξύ άλλων, η ισότητα ευκαιριών για όλους, η ανάπτυξη μιας αλληλέγγυας κοινωνίας, η εξοικείωση με διάφορα πολιτιστικά και επαγγελματικά περιβάλλοντα, η ανάπτυξη κοινών αξιών (π.χ. της αλληλεγγύης, της δημοκρατίας και της αμοιβαίας αλληλοκατανόησης),

ο σεβασμός τόσο της εκάστοτε εθνικής ταυτότητας όσο και των πολιτιστικών ή εθνικών διαφορών, η υπέρβαση των γλωσσικών δυσχερειών και, τέλος, η ανάπτυξη πολυπολιτισμικών πρακτικών. Το ζήτημα, ωστόσο, δεν είναι μόνο η θεωρητική διατύπωση τέτοιου είδους προσδοκιών, αλλά πολύ περισσότερο η αποτελεσματική εφαρμογή τους. Όλα αυτά μάλιστα συνδέονται στενά με τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης και την αναβάθμιση του ρόλου του σχολείου· ενός σχολείου που θα ευαισθητοποιεί τους μαθητές σε θέματα σχετικά με το εύρος του κοινωνικού αποκλεισμού, τον σεβασμό στη διαφορετικότητα, την προώθηση της ανεκτικότητας και των ίσων ευκαιριών για όλους, την καταπολέμηση κάθε είδους ρατσισμού, ξενοφοβίας και στερεοτύπων, την αποφυγή μεροληπτικών αντιλήψεων της γύρω πραγματικότητας, την ισότιμη μεταχείριση των ατόμων και την αναγνώριση της εκάστοτε πολυμορφίας (Γκότοβος, 2002· Calogiannakis, Tien-Hui, Spiridakis & Babalis, 2018).

Προς την πορεία αυτή της πραγμάτωσης του «ανθρώπου - πολίτη» και της ευχέρειας του τελευταίου να ασκήσει το δικαίωμά του για μόρφωση, το σχολείο καλείται να προωθήσει μια δέσμη ουμανιστικών αξιών (Καζαμίας, 2021), όπως αυτών της αλληλοκατανόησης, της συνεργασίας και του σεβασμού των ποικίλων τρόπων σκέψης και δράσης. Με άλλα λόγια, το σχολείο αναμένεται να βοηθήσει τους μαθητές να προβληματιστούν οι ίδιοι για την πολυπλοκότητα του σύγχρονου κόσμου, την ποικιλομορφία των πολιτισμών, την υπάρχουσα κρίση στις διάφορες μορφές της αλλά και τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση. Κύρια επιδίωξη είναι να νοηματοδοτήσουν οι ίδιοι οι μαθητές την αξία της ανθρώπινης ύπαρξης στο πλαίσιο των σύγχρονων προκλήσεων και αλλαγών του 21ου αιώνα. Το σχολείο, επομένως, αποτελεί έναν παιδαγωγικό, κοινωνικό, πολιτισμικό και ιδεολογικό χώρο στον οποίο οι μαθητές θα πρέπει να ευαισθητοποιούνται απέναντι στη δημιουργία και την ανάπτυξη του «ανθρώπου πολίτη», ο οποίος με τη σειρά του καλείται να αναδειχθεί σε τοπικό, εθνικό και οικουμενικό επίπεδο υπό το πρίσμα της πολυδιάστατης σύγχρονης πραγματικότητας.

Συχνά, άλλωστε, η ευρύτερη κοινωνία, η οποία σαφέστατα επηρεάζει και τη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού γίγνεσθαι, αποτελεί πεδίο έντονων αντιπαραθέσεων, διακρίσεων, έλλειψης κατανόησης του «άλλου», καθώς και εκδήλωσης άγονων στερεοτυπικών και μεροληπτικών στάσεων. Έτσι, υπογραμμίζεται ότι το σχολείο είναι ανάγκη να στρέψει την προσοχή του σε μια πληθώρα φυλετικών, πολιτισμικών και λοιπών ταυτοτήτων, οι οποίες άλλωστε όχι μόνο συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο, αλλά

καλούνται να λαμβάνουν υπόψη η μία την άλλη στο πλαίσιο μιας αλληλέγγυας σχέσης, του αμοιβαίου σεβασμού και της κατανόησης της διαφορετικότητας. Την προοπτική αυτή οφείλουν, ταυτόχρονα, να λάβουν υπόψη τους και οι υπεύθυνοι διαμόρφωσης εκπαιδευτικής πολιτικής. Οι πολιτικοί δηλαδή ιθύνοντες έχουν πλέον την ευθύνη από την πλευρά τους να διευκολύνουν τον μετασχηματισμό του σχολείου σε πεδίο δράσης, όπου οι άμεσα εμπλεκόμενοι σε αυτό (π.χ. μαθητές, εκπαιδευτικοί) θα είναι σε θέση να αναγνωρίσουν την ετερότητα ως ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των σύγχρονων κοινωνιών.

Κατά συνέπεια το σημερινό σχολείο έχοντας, μεταξύ άλλων, ως στόχο τόσο την ανάπτυξη μιας ευρύτερης οικουμενικής συνείδησης, όσο και την προώθηση μιας αποτελεσματικής συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της κοινωνίας, οφείλει να εμπλουτίσει τις δράσεις του για να συμβάλλει τόσο στη στήριξη της εκάστοτε ετερότητας όσο και στην ενίσχυση της πολιτισμικής πολυμορφίας. Βασικό μέλημα είναι μέσα από την αναγνώριση της διαφορετικότητας να ενισχύσουμε την ενσυναίσθησή μας απέναντι στον άλλο. Η ενίσχυση μάλιστα αυτή θα συνδράμει στην αλλαγή των στερεοτυπικών στάσεων που ενδεχομένως διαθέτουμε απέναντι στο διαφορετικό παρελθόν και παρόν του «άλλου». Έτσι, μέσα από την αποδόμηση των στερεοτυπικών αντιλήψεών μας θα έχουμε την ευχέρεια να αναπτύξουμε νέους πυλώνες αναστοχαστικής κατανόησης τόσο του εαυτού μας όσο και των άλλων στο πλαίσιο ανοικτών και δημοκρατικών κοινωνιών. Με τον τρόπο αυτό θα επιτευχθεί η ανάπτυξη της κριτικής συνείδησης του σύγχρονου πολίτη, ο οποίος θα είναι σε θέση να εκτιμά την αξία της ετερότητας για την οποία κάνουμε λόγο.

Καθώς κατά τη διάρκεια της παιδικής και εφηβικής ηλικίας διαμορφώνονται τα πρώτα γνωρίσματα των προδιαθέσεων, στάσεων, αντιλήψεων και συμπεριφορών του ατόμου που σχετίζονται με την περαιτέρω εξέλιξη και κοινωνικοποίησή του, καθίσταται ολοένα και πιο επιτακτική η ανάγκη τόσο για το σχολείο όσο και για την οικογένεια να συμβάλλουν στην ενίσχυση από πλευράς μαθητών του σεβασμού και της εκτίμησης απέναντι στον άλλο και το διαφορετικό. Βέβαια, πρόκειται για μια διαδικασία εξαιρετικά δύσκολη, καθώς η τροποποίηση των στάσεων που τις περισσότερες φορές διαμορφώνονται με τρόπο ασυνείδητο, έμμεσο και λανθάνοντα, απαιτεί σε αρκετές περιπτώσεις μια ιδιαίτερα επίμονη προσπάθεια.

Επομένως, ο ενστερνισμός με κριτικό πνεύμα μιας σειράς βασικών αξιών, όπως της ισότητας, της δικαιοσύνης, του σεβασμού, της αλληλο-

κατανόησης, της αποδοχής, της ελευθερίας, της ειρήνης και της αυτονομίας του ατόμου, είναι απαραίτητος για τη διασφάλιση εκείνων των βασικών προϋποθέσεων ως προς την επίτευξη μιας ομαλής συμβίωσης των ατόμων κάθε κοινωνίας. Ιδιαίτερα μάλιστα η αναγνώριση της ετερότητας και του δικαιώματος για αυτόνομη δράση σε συνδυασμό με την παγίωση πανανθρώπινων αξιών, όπως του σεβασμού, της αποδοχής και της αλληλοκατανόησης, ενδυναμώνουν την εμπιστοσύνη του ατόμου προς στον εαυτό του και τους άλλους. Ταυτόχρονα το άτομο μαθαίνει να κρίνει, να αποφασίζει, να συνεργάζεται με το γύρω του περιβάλλον και να μετέχει συνακόλουθα σε συλλογικές δράσεις, αναλαμβάνοντας σχετικές πρωτοβουλίες.

Σε τελική ανάλυση, λοιπόν, θεωρούμε ότι η ανάπτυξη του «ανθρώπου - πολίτη» στον χώρο ήδη του σχολείου αποτελεί –ή οφείλει να αποτελέσει– μία από τις σημαντικές προτεραιότητες στο πλαίσιο πολιτικής κοινωνικοποίησης των πολιτών στον 21ο αιώνα· πολιτών, οι οποίοι θα συνυπάρχουν και θα συνδράμουν σε κοινωνίες που θα είναι ανοικτές στην ετερότητα και θα διακρίνονται για την προσπάθειά τους να διασφαλίσουν την ισονομία μεταξύ των μελών τους.

4. Επιστημολογικές αναθεωρήσεις της Συγκριτικής Παιδαγωγικής ως «Ετεροπαιδαγωγικής»

Στο ευρύτερο πεδίο της Συγκριτικής Παιδαγωγικής, όπου η πολυπλοκότητα και η πολυμορφία χαρακτηρίζουν τόσο την οριοθέτηση εννοιών ή μεθοδολογικών προσεγγίσεων, όσο και την ερμηνεία των εκπαιδευτικών καταστάσεων ή φαινομένων (Kaloyannaki & Kazamias, 2009), μία από τις πιο δημοφιλείς θεματικές του εν λόγω επιστημονικού κλάδου είναι η καταγραφή ζητημάτων δυσκαμψίας, δυσλειτουργικότητας και αναποτελεσματικότητας των εκπαιδευτικών συστημάτων· ζητημάτων, τα οποία οι μελετητές διερευνούν στο όνομα της πολύσημης «κρίσης» που διέπει γενικά τον εκπαιδευτικό χώρο και το σχολείο ειδικότερα (Calogiannakis, Karras, Wolhuter, Chiang & Tendo, 2014· Calogiannakis, Papadakis & Ifanti, 2018).

Ποικίλα είναι τα ερωτήματα που τίθενται από τον συγκριτολόγο της εκπαίδευσης σχετικά με την ανάλυση και ερμηνεία της προαναφερθείσας «κρίσης»: Πως πολιτικοποιείται η τελευταία; Ποιος είναι ο ρόλος του σχολείου και της παρεχόμενης από αυτό γνώσης κατά την επίλυση

της εν λόγω «κρίσης»; Ένα, επίσης, από τα κλασσικά ερωτήματα που οι συγκριτολόγοι (Lawton, 2009) και όχι μόνον έχουν διατυπώσει (αρχικά το είχε θέσει ο Αριστοτέλης), αφορά το ποια γνώση έχει τη μεγαλύτερη αξία σήμερα; Πώς εμφανίζεται το σχολείο ως κοινωνικός αλλά και πολιτιστικός θεσμός; Ποιος είναι ο ρόλος των μεταδιδόμενων από το σχολείο γνώσεων, δεξιοτήτων και αξιών; Ποια η συμβολή της λεγόμενης Κριτικής Παιδαγωγικής, δηλαδή μιας Παιδαγωγικής που θέτει ως βασική της προτεραιότητα την πραγμάτωση των κελευσμάτων για απελευθέρωση και ριζοσπαστικότητα; Ποια είναι τα μορφωτικά εκείνα πρότυπα, καθώς και οι συνακόλουθες στάσεις που προωθεί τόσο το σχολείο όσο και η κοινωνία αντίστοιχα; Κατά πόσο οι εκπαιδευτικές αλλαγές αντικατοπτρίζουν κοινωνικές ή άλλου είδους μεταβολές; Πώς σχετίζεται η σχολική με την κοινωνική ανισότητα; Ποια είναι η σχέση μεταξύ οικονομίας και εκπαίδευσης; Πώς επηρεάζουν το σχολείο οι νέες τεχνολογίες, τα ΜΜΕ και ιδιαίτερα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που αποτελούν στις μέρες μας έναν από τους πιο δημοφιλείς τρόπους επικοινωνίας των νέων; Πώς επιδρούν στο σχολείο οι δημογραφικές και οικονομικές ανακατατάξεις; Πώς η Συγκριτική Παιδαγωγική συνδέεται με τα εκπαιδευτικά προβλήματα και μέσα από ποια προοπτική τα προσεγγίζει; Τέλος, πόσο επιτακτική εμφανίζεται στις μέρες μας η ανάγκη αντιμετώπισης των διαφορετικών εκπαιδευτικών προβλημάτων μέσα από μια διεθνή και παγκόσμια προοπτική;

Πίσω από την εναγώνια προσπάθεια επεξεργασίας των προαναφερθέντων ερωτημάτων κρύβεται και η πεποίθηση αρκετών εκπροσώπων της Συγκριτικής Παιδαγωγικής ότι κύριο μέλημα του επιστημονικού αυτού κλάδου είναι η βελτίωση της εκπαίδευσης μέσα από τη σύγκριση συνακόλουθων συστημάτων ή καταστάσεων. Σύμφωνα με αυτούς, ο ρόλος της Συγκριτικής Παιδαγωγικής δεν περιορίζεται απλά στην αποτίμηση των εκάστοτε εκπαιδευτικών διεργασιών, αλλά πολύ περισσότερο αποσκοπεί στην επίλυση των συναπτόμενων προβλημάτων με τα οποία κάθε χώρα έρχεται αντιμέτωπη (Manzon & Bray, 2008· Epstein & Carroll, 2005).

Βέβαια, ο ωφελισμιστικός αυτός χαρακτήρας της Συγκριτικής Παιδαγωγικής δεν τυγχάνει πλήρους αποδοχής ακόμη και από τους ίδιους τους μελετητές της. Αξιοσημείωτη μερίδα από αυτούς υποστηρίζει ότι πρωταρχικό μέλημα της Συγκριτικής Παιδαγωγικής είναι η ερμηνευτική και κριτική ανάλυση των διαφόρων εκπαιδευτικών φαινομένων (Καλογιαννάκη, 2001· Καλογιαννάκη & Καζαμίας 2003· Καζαμίας, 2016). Στο

πλαίσιο αυτής της επιστημονικής κατεύθυνσης εντάσσονται οι προσπάθειες των συγκριτολόγων της εκπαίδευσης να αποκαλύψουν τις δυναμικές συσχετίσεις μεταξύ των πολύπλοκων εκπαιδευτικών καταστάσεων, διευρύνοντας τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις τους (Lê Thành, Khôï, 1981). Υπό μια τέτοια προοπτική ο μελετητής που εστιάζει την προσοχή του στην αναθεώρηση της Συγκριτικής Παιδαγωγικής ως «Ετεροπαιδαγωγικής» καλείται, μεταξύ άλλων, να προβληματιστεί στα εξής:

1. να θέτει με σαφήνεια τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές αρχές που ακολουθεί,
2. να οριοθετεί με ακρίβεια το εννοιολογικό και θεματικό πλαίσιο της συγκριτικής του ανάλυσης,
3. να καθορίζει σαφείς παραμέτρους και δείκτες συγκρισιμότητας,
4. να αναζητά τις δυναμικές συσχετίσεις ανάμεσα σε αλληλοεξαρτώμενα φαινόμενα,
5. να λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικοπολιτικές, οικονομικές, πολιτιστικές και ιδεολογικές παραμέτρους ή όψεις του εκάστοτε εκπαιδευτικού φαινομένου, και, τέλος,
6. να κατανοεί και να αξιολογεί τα εκπαιδευτικά δρώμενα μέσα από διαφορετικά ερμηνευτικά πρίσματα.

Η Συγκριτική Παιδαγωγική αναδεικνύεται, επομένως, σε ένα διεπιστημονικό πεδίο που θέτει στο επίκεντρο του προβληματισμού του θεματικούς άξονες, ερμηνευτικά εργαλεία και μεθοδολογικές προσεγγίσεις που τυγχάνουν αντικείμενο μελέτης και σε άλλους επιστημονικούς κλάδους (Cowen, 2014). Για αυτό τον λόγο η Συγκριτική Παιδαγωγική θεωρούμενη πλέον και ως «Ετεροπαιδαγωγική» εκλαμβάνεται ως ένα επιστημονικό πεδίο που βρίσκεται σε μία διαρκή μετάβαση και εγρήγορση (field in transition).

Πιο συγκεκριμένα, είναι γεγονός ότι οι σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα εκπαιδευτικά συστήματα στον σύγχρονο κόσμο αλλάζουν δραματικά. Νέα δεδομένα δίδουν ώθηση στα πεδία μελέτης και δράσης της Συγκριτικής Παιδαγωγικής ή της προτεινόμενης στην παρούσα εργασία «Ετεροπαιδαγωγικής», σηματοδοτώντας την αναθεώρηση των ερευνητικών προτεραιοτήτων (Καλογιαννάκη, 2015). Ενδεικτικά, η εκπαίδευση βρίσκεται και πάλι στο επίκεντρο δημογραφικών ανακατατάξεων (π.χ. πληθυσμιακών ανακατανομών, διεθνούς μετανάστευσης), ραγδαίων οικονομικών εξελίξεων (π.χ. οικονομικών ανακατατάξεων, νέων ρυθμών ανάπτυξης, αναθεώρησης του τρόπου χρήσης των φυσικών πηγών), τεχνολογικών και επιστημονικών επιτευγμάτων

(π.χ. της αποκαλούμενης «πολιτιστικής επανάστασης» των νέων τεχνολογιών, της διάδοσης της βιοτεχνολογίας), καθώς και επιδράσεων από την ανασυγκρότηση των διεθνών σχέσεων. Για τον λόγο αυτό η Συγκριτική Παιδαγωγική ως «Ετεροπαιδαγωγική» ενδυναμώνει τις ερευνητικές αναζητήσεις και τους συνακόλουθους προβληματισμούς της γύρω από ζητήματα ταυτότητας και ετερότητας, αναπροσδιορίζοντας τον ρόλο του σχολείου αλλά και των εκπαιδευτικών συστημάτων ευρύτερα. Έννοιες, όπως «εαυτός» και «άλλος», «τοπικό» και «παγκόσμιο» ή «εθνικό» και «διεθνές» τίθενται σε μια σημασιολογική αναθεώρηση, επανεξέταση, καθώς και επαναπροσδιορισμό.

Η Συγκριτική Παιδαγωγική ως «Ετεροπαιδαγωγική» επικεντρώνει, λοιπόν, το ενδιαφέρον της στην κατανόηση του άλλου. Εστιάζει μάλιστα την προσοχή της σε εκείνη την ετερότητα που αντιμετωπίζει ή ερμηνεύει τον κόσμο με διαφορετικό συναισθηματικό και αξιακό τρόπο, ζώντας και πολύ περισσότερο δρώντας ανάλογα. Από τη στιγμή μάλιστα που η Συγκριτική Παιδαγωγική ως «Ετεροπαιδαγωγική» στρέφει την προσοχή της όχι μόνο στον «ίδιο» αλλά και στον «άλλο», έχει την ευχέρεια να προσφέρει πολλαπλές ερμηνείες, ενθαρρύνοντας την κριτική προσέγγιση των όσων συμβαίνουν στην εκπαίδευση. Η τελευταία αναδεικνύεται σε ουσιαστικό πεδίο σύγχρονων προβληματισμών· προβληματισμών σχετικά με τον τρόπο ερμηνείας του κόσμου μέσα από την κατανόηση του εθνικού εαυτού και του άλλου, την παγίωση δημοκρατικών διεργασιών συμμετοχής στα κοινά, την πάλη ενάντια στον αποκλεισμό και την προκατάληψη, την αντιμετώπιση των οικονομικών προκλήσεων, τη διασφάλιση μιας πληθώρας πολιτικών επιλογών και τη σύσφιξη των διεθνών σχέσεων.

Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες μας –και ως εκ τούτου η Συγκριτική Παιδαγωγική που τις μελετά– είναι η επίτευξης μιας σύνθεσης των αντικρουόμενων αξιών, συμφερόντων, τρόπων ζωής, διεκδικήσεων και αιτημάτων. Η εν λόγω σύνθεση θα δημιουργήσει νέες θέσεις και αντιθέσεις, καθώς οι σύγχρονες κοινωνίες χαρακτηρίζονται από πολυπλοκότητα και ετερογένεια. Η εξέλιξη μάλιστα αυτή θέτει την εκπαίδευση με τη σειρά της σε τροχιά συνεχούς ανασυγκρότησης υπό το πρίσμα νέων θεωρητικών αξιώσεων. Για τον λόγο αυτό η αποστολή κάθε ερευνητή που εξειδικεύεται στο πεδίο της Συγκριτικής Παιδαγωγικής γίνεται ολοένα και πιο απαιτητική, καθώς καλείται να εμπλακεί ενεργά στον συναφή επιστημονικό διάλογο, προσεγγίζοντας κριτικά τις εκάστοτε εκπαιδευτικές εξελίξεις σε εθνικό και διεθνές πλαίσιο.

Ταυτόχρονα, οι διαπολιτισμικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ διαφόρων λαών έχουν αντίκτυπο στην ανάπτυξη εθνικών ταυτοτήτων. Ειδικότερα, η υπέρβαση του εθνοκεντρισμού και των εθνοκεντρικών στερεοτύπων καθίσταται επιτακτική ανάγκη όχι μόνο για λόγους επιστημολογικούς αλλά και για πολιτισμικούς. Ο πολύπλευρος τρόπος πρόσληψης του γύρω μας περιβάλλοντος επιτρέπει πλέον να κατανοήσουμε τις οικουμενικές διεργασίες που συντελούνται. Η υπέρβαση, βέβαια, της εθνοκεντρικής αυτής προσέγγισης ή του λεγόμενου «εθνικού εαυτού» δε συνεπάγεται την ισοπέδωση ή και την πλήρη κατάργηση των εθνοπολιτισμών. Ευνοεί την αλληλοεπίδραση, αλληλοκατανόηση, την αλληλοβοήθεια.

Η Συγκριτική Παιδαγωγική μπορεί εδώ να διαμορφώσει τα θεωρητικά εκείνα πλαίσια που θα επιτρέψουν να κατανοήσουμε τις πολιτικές και άλλου είδους διεργασίες που συντελούνται σε κοινωνικά συγκείμενα, τα οποία δεν είναι πλέον κατ' αποκλειστικότητα οριοθετημένα στο εσωτερικό του εκάστοτε έθνους-κράτους (Καλογιαννάκη, 2018). Για παράδειγμα, με τη διάδοση των διεθνών συστημάτων τηλεπικοινωνίας και τη ραγδαία ανάπτυξη ηλεκτρονικών δικτύων, όπως είναι το διαδίκτυο και η δορυφορική τηλεόραση, προωθούνται πολιτιστικά δρώμενα με στόχο την παγκόσμια αποδοχή τους. Οι ερευνητές της Συγκριτικής Παιδαγωγικής που ασχολούνται με τέτοιου είδους αλλαγές, περιορίζονται συχνά σε περιγραφικές αναλύσεις εκπαιδευτικών πρακτικών, μεταρρυθμίσεων και πολιτικών που εντοπίζονται σε μεμονωμένες χώρες. Για να ξεπεραστούν, όμως, τέτοιου είδους επιφανειακές γενικεύσεις καθίσταται σκόπιμο για τον μελετητή να εμπλουτίσει τις συγκριτικές του αναλύσεις στο πλαίσιο των:

α) *πολλαπλών ερμηνειών* (multiple interpretations). Ένα εκπαιδευτικό φαινόμενο ή γεγονός ερμηνεύεται και αξιολογείται κάτω από ποικίλα ερμηνευτικά πρίσματα. Ο συγκριτολόγος της εκπαίδευσης καλείται, δηλαδή, να αποδώσει την πολυπλοκότητα ενός εκπαιδευτικού φαινομένου, αποφεύγοντας τη μονομερή προσέγγισή του.

β) *ολιστικών προσεγγίσεων* (holistic approaches). Τα εκπαιδευτικά δρώμενα προσεγγίζονται στην ολότητά τους και μέσα στο συγκείμενο εμφάνισής τους. Απώτερος στόχος είναι να περιοριστεί κάθε αποσπασματική ερμηνεία του υπό μελέτη εκπαιδευτικού γίγνεσθαι. Έτσι, ο συγκριτολόγος της εκπαίδευσης οφείλει όχι απλά να λαμβάνει υπόψη τις ποικίλες πτυχές κάθε εκπαιδευτικού φαινομένου, αλλά πολύ περισσότερο να επιδιώκει να ενισχύσει τη διαθεματικότητα και τη διεπιστημονικότητα των εκ μέρους του αναλύσεων γύρω από ένα εκπαιδευτικό συμβάν, γεγονός ή φαινόμενο.

γ) *διαλεκτικών συγκρίσεων* (dialectic comparisons). Μέσα στην εκάστοτε εκπαιδευτική πραγματικότητα ο συγκριτολόγος καλείται να αναγνωρίσει και να ερμηνεύσει τα επιμέρους στοιχεία της. Επίσης, αναμένεται να αξιολογήσει τη συγκεκριμένη αυτή πραγματικότητα σε μια διαλεκτική σχέση «λόγου - αντιλόγου» με άλλες εκπαιδευτικές, κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές πραγματικότητες. Ουσιαστικά ο μελετητής της Συγκριτικής Παιδαγωγικής οδηγείται μέσα από αυτή τη διαλεκτική προσέγγιση στο ακόλουθο ερμηνευτικό σχήμα: σύνθεση - ανασύνθεση - θέση / αντίθεση - άποψη.

δ) των *διαπαιδαγωγικών αλληλεπιδράσεων* (cross-pedagogical interactions). Οι συγκρίσεις των εκπαιδευτικών θεσμών, γεγονότων ή φαινομένων λαμβάνουν υπόψη τις αλληλεπιδράσεις που τυγχάνουν σε ποικίλα πεδία, όπως αυτών της οικονομίας, του πολιτισμού ή της πολιτικής· αλληλοεπιδράσεις, οι οποίες θεωρούνται σημαντικές για την εμφάνιση, ανάπτυξη και μετεξέλιξη των υπό μελέτη εκπαιδευτικών φαινομένων. Υπό το πρίσμα μάλιστα των αλληλοεπιδράσεων αυτών η συγκριτική ανάλυση και η επακόλουθη ερμηνεία των εκάστοτε εκπαιδευτικών πραγματικοτήτων επιτυγχάνεται στη βάση συγκεκριμένων χρονικών περιόδων (Calogiannakis, 1988).

Σε γενικές γραμμές η εκπαίδευση θεωρείται σήμερα ότι διέπεται από ριζικές αναθεωρητικές διεργασίες υπό το πρίσμα μιας μεταμοντέρνας εποχής. Συνακόλουθα, η συγκριτική έρευνα καλείται να αναπροσανατολιστεί και να εκσυγχρονιστεί. Μια σειρά, εξάλλου, καίριων ερωτημάτων τίθεται πλέον στο προσκήνιο που κάθε συγκριτολόγος της εκπαίδευσης αναμένεται να επεξεργαστεί:

- Πώς μπορούμε να αναγνωρίζουμε, να εντοπίζουμε και να συγκρίνουμε εκπαιδευτικές ομοιότητες ή διαφορές στον 21ο αιώνα;
- Ποιον χαρακτήρα ή τι νόημα έχουν οι εκπαιδευτικές συγκρίσεις στις μέρες μας;
- Ποιες μεθοδολογικές προσεγγίσεις σύγκρισης θα πρέπει να υιοθετούνται ως οι καταλληλότερες στον 21ο αιώνα;
- Ποιες συγκριτικές μελέτες στο πεδίο της εκπαίδευσης μπορούν να σχεδιαστούν στη βάση των νέων πραγματικοτήτων;
- Ποια θα είναι η έκταση των συγκρίσεων ή ποιες «ενότητες» σύγκρισης (unit of comparison) θα επιλέγονται πλέον;
- Ποια στοιχεία ή δεδομένα θα αποτελέσουν πηγές πληροφόρησης και πώς αυτές θα ελέγχονται ως προς την αντικειμενικότητα και τον βαθμό συγκρισιμότητάς τους;

- Ποιους στόχους θα κληθούν να εκπληρώσουν οι εκπαιδευτικές συγκρίσεις;
- Πώς ο πρώιμος ιστορικοσυγκριτικός λόγος μπορεί να συνδράμει στη σύγχρονη προβληματική, επιστημολογία και μεθοδολογία της Συγκριτικής Παιδαγωγικής;
- Ποια θα είναι η θέση της λεγόμενης «Ετεροπαιδαγωγικής» στις σύγχρονες συγκριτικής θεωρήσεις;

Σε άμεση συνάρτηση με τα προαναφερθέντα ερωτήματα ένας μελετητής της Συγκριτικής Παιδαγωγικής προτείνεται παράλληλα να διερευνήσει και τα ακόλουθα:

- Ποιος θα είναι ο ρόλος της εθνικής κουλτούρας στο μέλλον και ποια θα είναι αντίστοιχα η μελλοντική βαρύτητα του εθνοκεντρισμού ως κατηγορία ανάλυσης (unit of analysis) κατά τον σχεδιασμό συγκριτικών μελετών;
- Πως θα επιτευχθεί η ισορροπία ανάμεσα στην εγχώρια κουλτούρα και το άνοιγμα προς άλλες αντίστοιχες;
- Πώς θα αναπτυχθεί ένα κριτικό πνεύμα απέναντι στις έννοιες «εαυτός» και «άλλος»;
- Ποια μορφή θα έχει η συγκριτική αξιολόγηση και ερμηνεία διαφορετικών εμπειριών που σχετίζονται με την εκπαίδευση, την ανάπτυξη και την κοινωνία;
- Σε τι θα μπορούσαν να φανούν χρήσιμες οι «νέες γνώσεις» και οι «νέες δεξιότητες», καθώς διευρύνονται τα μεθοδολογικά εργαλεία σύγκρισης που ένας μελετητής πλέον χρησιμοποιεί για να ερμηνεύσει τη γύρω του πραγματικότητα σε μια μεταμοντέρνα εποχή;

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η Συγκριτική Παιδαγωγική καλείται να ενδυναμώσει τις ερμηνευτικές της προσπάθειες ως προς τη μελέτη μιας πλειάδας καίριων ζητημάτων, όπως:

- Τους κοινούς επιστημονικούς προβληματισμούς που αναδεικνύονται σε διάφορες χώρες γύρω από τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ της οικονομίας, της εκπαίδευσης, της κουλτούρας και της κοινωνίας.
- Την αμφισβήτηση του έθνους-κράτους σε συνδυασμό με τον εννοιολογικό επαναπροσδιορισμό όρων, όπως «τοπικό» ή «παγκόσμιο»· όρων, που τίθενται στο επίκεντρο των επιστημονικών συζητήσεων γύρω από ζητήματα ταυτότητας.
- Τη διεθνοποίηση του πανεπιστημιακού χώρου και της επιστημονικής έρευνας.

- Την κατάργηση της ηγεμονίας που διέπει οποιαδήποτε κανονιστική ερμηνεία, ενθαρρύνοντας τη διαλεκτική συγκρότηση πολλαπλών ερμηνειών.
- Τη συνεχή ρευστότητα και αλλαγή της κοινωνικής πραγματικότητας που είναι ένα φαινόμενο που επηρεάζει άμεσα και το ενδιαφέρον που ανά περιόδους αναπτύσσει η επιστημονική έρευνα. Η τελευταία υπόκειται μάλιστα με τη σειρά της σε ανάλογη διαδικασία συνεχούς αλλαγής και ανανέωσης.
- Τη δυναμική των διαπολιτισμικών αλληλεπιδράσεων (cross-cultural interactions), οι οποίες προάγουν νέες σχέσεις και μορφές επικοινωνίας σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και φυσικά εκπαιδευτικό επίπεδο.

Επιπρόσθετα, μελετητές επισημαίνουν την ανάγκη για τη Συγκριτική Παιδαγωγική να επαναπροσδιορίσει ορισμένες από τις βασικές κατηγορίες έρευνας που χρησιμοποιεί, όπως αυτές του «χώρου» (space) και του «χρόνου» (time), προκειμένου να ερμηνεύσει ολιστικά τις εκάστοτε εκπαιδευτικές διεργασίες (Larsen & Beech, 2014). Ειδικότερα, η Συγκριτική Παιδαγωγική ως «Ετεροπαιδαγωγική» θα χρειαστεί να ξεπεράσει τα καθιερωμένα πλαίσια που σχετίζονται με τον «χώρο» μελέτης των εκπαιδευτικών φαινομένων, εστιάζοντας τον ερευνητικό της φακό σε διαδικασίες που εξελίσσονται όχι μόνο σε εθνικό ή τοπικό πλαίσιο, αλλά και σε διεθνές ή παγκόσμιο. Παρόμοια πρόκληση ισχύει και για την παράμετρο «χρόνος». Η Συγκριτική Παιδαγωγική αναμένεται, με άλλα λόγια, να αναθεωρήσει με τέτοιο τρόπο την εν λόγω συνιστώσα («χρόνο»), ώστε ο μελετητής της να είναι σε θέση να κατανοήσει την ιστορικότητα εκείνων των εκπαιδευτικών συμβάντων που –ενώ έχουν πάψει να αποτελούν εμφανές ή αλλιώς «ζωντανό» γνώρισμα της τρέχουσας πραγματικότητας– έχουν βαρύνουσα επίδραση στη διαμόρφωση του σήμερα (Li, 2013). Σε αυτού του είδους τη συγκριτική προσέγγιση αντιπαρατίθενται συχνά όσοι ιστορικοί προβάλλουν ως επιχείρημα τον μοναδικό και ενιαίο χαρακτήρα των ιστορικών διαδικασιών. Το ίδιο συμβαίνει και με μερίδα συγκριτολόγων, οι οποίοι απορρίπτουν την ιστορική σκέψη χωρίς να λαμβάνουν υπόψη ότι η κατανόηση του παρελθόντος συνδράμει ουσιαστικά στην καλύτερη ερμηνεία του παρόντος.

5. Προς την παγίωση μιας «Ετεροπαιδαγωγικής»

Η Συγκριτική Παιδαγωγική υπό το πρίσμα μετεξέλιξής της σε «Ετεροπαιδαγωγική» οφείλει να επαναπροσδιορίσει τις παραδοσιακές δικλείδες περί «χώρου» και «χρόνου», ενδυναμώνοντας την κριτική σκέψη, τον πολυνοηματικό τρόπο σκέψης και πρόσληψης του κόσμου, καθώς και την πολυπολιτισμική κατανόηση και επικοινωνία. Βέβαια, οι δυσχέρειες που ορθώνονται προς αυτή την κατεύθυνση είναι αξιοσημείωτες. Ο μελετητής της Συγκριτικής Παιδαγωγικής καλείται να νοηματοδοτήσει εκ νέου τις κοινότυπες αρχές του επιστημονικού του κλάδου, να αναθεωρήσει τον σκοπό των εκ μέρους του συγκρίσεων, να αναθεωρήσει τη στείρα αντιπαλότητα μεταξύ εθνικών και οικουμενικών διεργασιών, καθώς και να απομακρυνθεί από στερεότυπες προκαταλήψεις, μεροληπτικές αντιλήψεις και ξενοφοβικές στάσεις.

Στο πλαίσιο αυτό η Συγκριτική Παιδαγωγική ως «Ετεροπαιδαγωγική» αναμένεται να αναθεωρήσει τα ιδεολογικά, ερευνητικά και μεθοδολογικά της εργαλεία (Καλογιαννάκη & Καζαμίας, 2003). Κύριο ζητούμενο είναι, με άλλα λόγια, να προσδιορίσει, να διασαφηνίσει και να οριοθετήσει το νέο της «παράδειγμα» (paradigm). Το τελευταίο καλείται να επιδείξει μεγαλύτερη έμφαση στην «ανάγνωση» του σύγχρονου παγκοσμιοποιημένου συστήματος (Dale, 2005), το οποίο επιδιώκει να ισορροπήσει μεταξύ των αντικρουόμενων χαρακτηριστικών που επισημάνθηκαν προηγουμένως· χαρακτηριστικών, όπως είναι η οικουμενικότητα από τη μια μεριά (π.χ. διεθνοποίηση, αλληλεξάρτηση, διακρατική επικοινωνία, διασυνοριακή ροή γνώσεων και πληροφοριών) και η πολυπολιτισμικότητα από την άλλη (π.χ. πληθώρα πολιτισμικών προτύπων και αξιών, περιορισμός στερεοτύπων, σεβασμός προς την ετερότητα). Έτσι, οι συγκριτικές μελέτες καλούνται να μην περιορίζονται πλέον σε επιφανειακές περιγραφές εκπαιδευτικών γεγονότων ή σε αιτιάσεις κανονιστικής υφής. Αντιθέτως, η θεώρηση της Συγκριτικής Παιδαγωγικής ως «Ετεροπαιδαγωγικής» προάγει την αναζήτηση ολιστικών προσεγγίσεων, ενσωματώνοντας αντικρουόμενες δυναμικές, αλλά και αναζητώντας διαύλους διαλεκτικών σχέσεων και ενσωμάτωσης. Σε τελική ανάλυση η προτεινόμενη ανάδειξη στην παρούσα εργασία της Συγκριτικής Παιδαγωγικής ως «Ετεροπαιδαγωγικής» θα μπορούσε σχηματικά να καταγραφεί σχηματικά ως εξής:

**Το νέο «παράδειγμα» στη Συγκριτική Παιδαγωγική:
για μια «Ετεροπαιδαγωγική**

οι προκλήσεις	η οικουμενικότητα (globalization) η πολυπολιτισμικότητα (multiculturality) η ταυτότητα - η ετερότητα (identity - alterlty)
η προσέγγιση	οι πολλαπλές ερμηνείες (multiple interpretations) η ολιστική προσέγγιση (holistic approach) η διαλεκτική σύγκριση (dialectic comparison) η διαπολιτισμική-διαπαιδαγωγική αλληλεπίδραση (cross-cultural - cross-pedagogical interaction)
η επαναδόμηση εννοιών	ο εαυτός - ο άλλος (self - other) ταυτότητα - ετερότητα (identitiy - alterly) το τοπικό - το παγκόσμιο (local - global) εθνοκεντρισμος - διεθνισμός (ethnocentrism - internationalism) εθνικός - οικουμενικός (national - ecumenical)
οι στόχοι	η κριτική σκέψη (critical thinking) η δημιουργικότητα (creativity) η ανοικτή συνείδηση (open consciousness) ο πολυνοηματικός τρόπος σκέψης (multifaceted way of thinking) οι δεξιότητες ζωής (life kills) οι ευπαθείς ομάδες (vulnerable groups) η πολυπολιτισμική κατανόηση (multicultural understanding)

τα προβλήματα

οι επαναπροσδιορισμοί όρων και εννοιών
ο προσδιορισμός της έννοιας της σύγκρισης
ο ανταγωνισμός για τον έλεγχο της γνώσης
η αντιπαλότητα εθνικού και οικουμενικού
η ανταγωνιστική εθνικοκεντρική εκπαίδευση
τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις
η μεροληψία και η ξενοφοβία
η «πίεση» των παλιών μεθοδολογικών παραδόσεων / προσεγγίσεων

Εν κατακλείδι, ο ρόλος μιας «Ετεροπαιδαγωγικής» συνδέεται στενά με τον ρόλο ενός σύγχρονου κριτικού μελετητή ακτιβιστή στον 21ο αιώνα στο πλαίσιο ενός ανοικτού, δημοκρατικού, ισόνομου και ισοδίκαιου σχολείου, καθώς και μιας ανοικτής κοινωνίας (Apple 1979· Apple 1995).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αναστασιάδης, Π. (2011). *Η Ετερότητα και η επίκληση του ξένου*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.

Γκίβαλος, Μ. (2005). *Πολιτική κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικό περιβάλλον*. Αθήνα: Νήσος.

Γκότοβος, Α. (2002). *Εκπαίδευση και ετερότητα. Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Καζαμίας, Α. (2016). *Περί Συγκριτικής Παιδαγωγικής, ή προς έναν προμηθεϊκό ουμανισμό στην Νέα Κοσμόπολη* (επιμ. Π. Καλογιαννάκη). Αθήνα: Ατραπός.

Καζαμίας, Α. (2021). *Ο Σωκράτης και η ανθρωπιστική παιδεία στη νεωτερικότητα. Κρίση παιδείας και δημοκρατίας*. Αθήνα: Ίων.

Καλογιαννάκη, Π. & Καζαμίας, Α. (2003). Συγκριτική Παιδαγωγική: επιστημολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα. *Επιστήμες Αγωγής*, τχ. 1, 7-24.

Καλογιαννάκη, Π. (2001[2]). Συγκριτική Παιδαγωγική και εκπαιδευτικά φαινόμενα: μια θεωρητική-κριτική προσέγγιση. Στο Σ. Μπουζάκης (επιμ.). *Συγκριτική Παιδαγωγική ΙΙΙ. Θεωρητικά μεθοδολογικά προβλήματα και σύγχρονες τάσεις στη διεθνή εκπαίδευση* (σσ. 37-55). Αθήνα: Gutenberg.

Καλογιαννάκη, Π. (2004). Homo Politicus: Homo Comparativus? Σκέψεις για την έννοια του πολίτη σήμερα από τη σκοπιά της Συγκριτικής Παιδαγωγικής. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τχ. 2, 127-139.

Καλογιαννάκη, Π. (2015). *Προσεγγίσεις στη Συγκριτική Παιδαγωγική*. Αθήνα: Gutenberg.

Καλογιαννάκη, Π. (2018). *Παραδείγματα Συγκριτικής Παιδαγωγικής. Μελέτες και προβληματισμοί στον 19ο, 20ό και 21ο αιώνα*. Αθήνα: Διάδραση.

Καλογιαννάκη, Π. (Επιμ. / Ed.) (2020α). Αφιέρωμα: Εκπαίδευση και κοινωνία στον 21ο αιώνα. Οι προκλήσεις για την παιδαγωγική και τη μάθηση/ Education and Society in 21st century The challenges for pedagogy and learning. *Επιστήμες Αγωγής*. Ειδικό Θεματικό Τεύχος. Πανεπιστήμιο Κρήτης, ΠΤΔΕ – ΕΔΙΑΜΜΕ.

Καλογιαννάκη, Π. (2020β). Προς μια Ετεροπαιδαγωγική: Η δημιουργία του ανθρώπου-πολίτη στον 21ο αιώνα. Στο Χ. Παρθένης (επιμ.). *Πολιτική και πρακτική της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης: Η αναγκαιότητα νέων παιδαγωγικών και θεσμικών προσεγγίσεων στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες* (σσ. 143-154). Αθήνα: Gutenberg.

Ξενόγλωσση

Apple, M (1979). *Ideology and Curriculum* (Boston & London: Routledge & Kegan Paul.

Apple, M. (1995[2]). *Education and Power*. New York: Routledge.

Calogiannakis, P. (1988). Ancient Greek Logos: an invitation to historical-comparative discourse on education. *Mediterranean Journal of Educational Studies*, 3(1), 1-12.

Calogiannakis, P., Karras, K. G., Wolhuter, C. C., Chiang, T. H. & Tendo, M. (Eds) (2014). *Crisis in Education: modern trends and issues*. Nicosia: HM Studies and Publishing.

Calogiannakis, P., Papadakis, N. & Ifanti A. (Eds) (2018). *Crisis in Education*: *socio-economic, political and cultural challenges*. Nicosia: HM Studies and Publishing.

Calogiannakis, P., Chiang, T. H., Spiridakis, J. & Babalis, Th. (Eds) (2018). *Interculturalism in the 21st century*: *prospects and challenges*. Nicosia: HM Studies and Publishing.

Cowen, R. (2014). Comparative Education: stones, silences, and siren stones. *Comparative Education*, 50(1), 3-14.

Dale, R. (2005). Globalisation, knowledge economy and comparative education. *Comparative Education*, 41(2), 117-149.

Epstein, E. H. & Carroll, K. T. (2005). Abusing Ancestors: Historical Functionalism and the Postmodern Deviation in Comparative Education. *Comparative Education Review*, 48(1), 62-88.

Kaloyannaki, P. & Kazamias, A. (2009). The modernist beginnings of Comparative Education: the Proto-scientific and the reformist-meliorist administrative motif. In R. Cowen & A. Kazamias (Eds.). *International Handbook of Comparative Education. Part I* (pp. 11-35). Dordrecht: Springer.

Lawton, D. (2009). What knowledge is of most worth? An old question revised in England. In R. Cowen & A. Kazamias (Eds.). *International Handbook of Comparative Education. Part II* (pp. 813-821). Dordrecht: Springer.

Larsen, M. A. & Beech, J. (2014). Spatial Theorizing in Comparative and International Education Research. *Comparative Education Review*, 58(2), 191-214.

Lê Thành, Khôï (1981). *L'éducation comparèe*. Paris: Armand Colin.

Li, A. (2013). Historical Research in Comparative Education: a discussion of some methodological issues. *Research in Comparative and International Education*, 8(1), 17-26.

Manzon, M. & Bray, M. (2008). Comparing the Comparers: Patterns, Themes and Interpretations. In V. Masemann, M. Bray & M. Manzon (Eds.). *Common Interests, Uncommon Goals - Histories of the World Council of Comparative Education Societies and its Members* (pp. 336-363). Hong Kong: Springer.

Abstract

In the present study, Comparative Education (CE) is linked to the contemporary challenges of the current socio-cultural and educational context. In particular, it is related to issues of political socialization and otherness, with an emphasis on the role CE can play in creating the "human-citizen". Our aim is to approach CE as "Heteropedagogical"; an angle that could contribute to a re-interpretative approach to modern challenges and developments in the field of education. In this framework, CE is invited to submit its proposal for the reconstruction of education based upon promoting the notion of the "human-citizen". Towards this direction, the challenge is to raise the CE to "Heteropedagogical" in order to "rethink" the principles which govern education, while redefining its aims and objectives, as well as to highlight the human - citizen, of whom society and 21st century education is so in need.

Keywords: Comparative Education, "Heteropedagogical" approach, human - citizen